

the legal obligation is absent in the case of entrusting adult children with the duty to take care of disabled parents.

It is summarized that taking into account the requirements of the legal technique, it is appropriate to amend the current legislation to replace the words «adult children» with the words «children who have reached the full age». An important direction of further scientific research should be to determine the nature of the obligation of children who have reached the full age to take care of disabled parents and clarify the correlation between this obligation and the concept of legal obligation.

Keywords: *child, legal capacity, moral obligation, disabled parents, duty of care, adult children, legal obligation.*

УДК 340.1

DOI: 10.31733/2078-3566-2024-1-77-82

Роман ЛЯШУК[©]

доктор юридичних наук, доцент

Оксана ТАРАСЮК[©]

курсант факультету
правоохоронної діяльності

*(Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький, Україна)*

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК ОСНОВИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Висвітлено важливу для сьогодення України тему – діяльність громадянського суспільства в умовах війни. Здійснено науково-практичний огляд взаємодії громадянського суспільства України з органами публічної влади в умовах російсько-української війни.

Громадянське суспільство України, що зараз перебуває у стані війни, розглянуто не лише як сукупність вільних індивідів, але й як суспільство, що побудоване на справедливих відносинах. В умовах війни процеси становлення демократичної правової держави та інституціоналізація громадянського суспільства в Україні відбуваються одночасно, доповнюючи одне одного. Варто констатувати, що вони ще далекі від досконалості.

З'ясовано, що інститутами громадянського суспільства є добровільні громадські організації та громадські рухи; незалежні засоби масової інформації як джерело громадської думки; вибори та референдуми як механізм реалізації демократії та виявлення громадської думки; благодійні фонди, волонтерські організації; релігійні організації; професійні, творчі спілки та інші суб'єкти.

Повномасштабне вторгнення росії в Україну, що розпочалася 24 лютого 2022 р., стало поштовхом для накопичення механізмів формування та розвитку міцної і злагодженої взаємодії органів державної влади та інститутів громадянського суспільства. Проте шлях до перемоги є нелегким, а тому потребує значних реформ та вдосконалення таких механізмів.

На основі аналізу наукових джерел та статистичних даних встановлено, що громадянське суспільство України в умовах війни є основою для побудови європейської правової та демократичної держави, але в умовах сьогодення необхідні зміни в законодавстві України, котрі доповнили би правове регулювання діяльності інститутів громадянського суспільства, зокрема в частині здійснення контролю за органами державної влади в умовах війни, створення сприятливого правового режиму діяльності волонтерських фондів та благодійних організацій.

Ключові слова: *правове забезпечення, громадянське суспільство, війна, органи публічної влади, держава, громадські організації, громадянське суспільство.*

Постановка проблеми. Одним із ключових моментів у розвитку правової держави є її комунікація з громадянським суспільством. Підвищення функцій ефективності влади можливе за умови безпосередньої участі громадян у громадському та політичному житті як на місцевому, так і на державному рівнях.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Різним аспектам діяльності громадянського суспільства присвячені праці дослідників:

© Р. Ляшук, 2024

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0137-0989>

nadpsu@dpsu.gov.ua

© О. Тарасюк, 2024

nadpsu@dpsu.gov.ua

О. Бабінова, В. Бакуменко, В. Бебика, С. Бровко, Т. Бутирської, В. Гришко, М. Головатого, Н. Драгомирецької, Н. Діденко, Д. Карамішева, С. Ковальчука, Ю. Левенця, І. Міщука, С. Поляруш-Сафроненко, Г. Почепцова, Є. Ромата М. Требіни В. Цимбалюка, та ін. Водночас питання правового забезпечення діяльності інститутів громадянського суспільства як основи держави в умовах війни недостатньо вивчене, що і є метою цієї статті.

Виклад основного матеріалу. Термін «громадянське суспільство» в сучасних умовах визначається як сукупність громадян, їх вільних об'єднань та асоціацій, пов'язаних суспільними відносинами, що характеризуються високим рівнем суспільної свідомості та політичної культури і перебувають за межами держави, її директивного регулювання та регламентації, але гарантуються та охороняються нею [1, с. 30].

Існує й інше визначення громадянського суспільства: це система самостійних і незалежних від держави суспільних інститутів і відносин, що забезпечують умови для реалізації приватних інтересів і потреб індивідів та колективів, життєдіяльності соціальної, культурної і духовної сфер, їх відтворення і передачі від покоління до покоління [2, с. 27].

Осмилення цього поняття відбувається у процесі систематизації притаманних громадянському ознак.

Основними рисами суспільства є: контроль суспільства за діяльністю державних органів; доступ усіх громадян до участі в державних та суспільних справах; наявність демократичної правової державності; багатоманітність соціальних ініціатив; взаємна відповідальність держави та громадян за виконання прийнятих законів; цінування прав громадян вище за державні закони; різноманітність форм власності; плюралізм ідеологій і політичних поглядів; наявність розвинутої соціальної структури; самоврядування індивідів, добровільних організацій та асоціацій громадян [3, с. 45].

У розвинутому суспільстві формується громадянське суспільство, котре має такі основні риси: наявність демократичної правової державності; відокремлена від держави структура суспільства, до якої належать різноманітні асоціації, добровільні об'єднання людей; взаємна відповідальність держави та громадян за виконання демократично прийнятих законів; самоврядування індивідів, добровільних організацій та асоціацій громадян; адекватний вільним відносинам обміну суспільний лад, політична система, за яких держава є похідною від громадянського суспільства та процесів у ньому; утвердження безпосередніх і різноманітних інтересів, можливість їх вираження та здійснення; можливість забезпечення справжнього, реального життя, на відміну від держави – сфери умовного, формального життя; різноманітність форм власності (приватної, колективної, кооперативної тощо), ринкова економіка; наявність вільної конкуренції, відносин обміну діяльністю та її продуктами між незалежними власниками; безпосереднє спілкування людей; повага громадянських прав, що вважаються вищими за державні закони; доступ усіх громадян до участі в державних і суспільних справах; свобода особистості; плюралізм ідеологій і політичних поглядів, багатопартійність; плюралізм, сукупність усіх неполітичних відносин у суспільстві й різноманітної діяльності людей; наявність розвинутої соціальної структури; розвинута громадянська політична культура і свідомість; регулювання дій людей безпосередньо самими ж людьми, передусім через норми моралі; контроль суспільства за діяльністю державних органів [3, с. 58].

Громадянське суспільство складається з інститутів, як-от: добровільні громадські організації та громадські рухи, а також політичні партії на перших стадіях свого формування, поки вони ще не задіяні в механізмах здійснення влади; незалежні засоби масової інформації як джерело громадської думки; вибори та референдуми як механізм реалізації демократії та виявлення громадської думки; залежні від громадськості елементи судової та правоохоронної системи (суди присяжних, народні поліцейські загони тощо); благодійні фонди, волонтерські організації; релігійні організації; професійні та творчі спілки [4, с.23].

Правовими основами для створення та функціонування громадського суспільства в Україні є положення Конституції України, а саме: «Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» (Ст. 3); «Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання» (Ст. 35); «Громадяни України мають право на свободу

об'єднання у політичні партії та громадські організації...» (Ст. 36); «Громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами...» (Ст. 38); «Усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади...» (Ст. 40) [5].

Щодо демократичності громадянського суспільства варто зауважити, що цей принцип закріплений у ст. 5 Конституції України та передбачає, що народ є «носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні». Він «здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади і місцевого самоврядування» [5].

Крім того, правові засади державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства закладені у законах України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», «Про місцеве самоврядування в Україні», а також інших, що визначають правовий статус та засади діяльності інститутів громадянського суспільства, а саме: «Про громадські об'єднання», «Про благодійну діяльність та благодійні організації», «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності», «Про свободу совісті та релігійні організації», «Про професійних творчих працівників та творчі спілки», «Про органи самоорганізації населення»; Указом Президента України № 487/2021 від 07.09.2021 «Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки» [6].

Від початку повномасштабної російсько-української війни влада та суспільство об'єдналися для спільної мети – перемоги над окупантом. Влада подбала про діяльність благодійних організацій та громадських об'єднань, прийнявши відповідні постанови.

Так, згідно з постановою Кабінету Міністрів України № 202 від 05.03.2022 «Деякі питання отримання, використання, обліку та звітності благодійної допомоги» в умовах воєнного стану не поширюються встановлені законодавством вимоги щодо отримання, використання, обліку та звітності благодійної допомоги від юридичних та фізичних осіб – резидентів та нерезидентів. У регіонах, де ведуться активні бойові дії, дозволено не вести облік благодійної чи гуманітарної допомоги взагалі. Також відповідно дозволено не звітувати про отримання та використання такої допомоги [7].

Через два місяці після початку повномасштабної війни фонд Zagoriy Foundation презентував результати опитування благодійних фондів та громадських організацій, однією з головних цілей якого було виявлення їхніх потреб у воєнний час [8].

Переважає більшість неурядових організацій (далі – НУО) (60 із 98) продовжила свою діяльність у повному масштабі. Найбільш популярним напрямом очікувано став збір гуманітарної допомоги, при цьому переважна більшість організацій продовжила допомагати своїм статутним бенефіціарам. Другою за популярністю групою бенефіціарів стали внутрішньо переміщені особи (далі – ВПО).

Результати досліджень фонду Zagoriy Foundation [8] засвідчили, що майже 86 % організацій розглядали можливість партнерства з іншими організаціями. Найчастіше вони зазначали, що можуть спільно координувати дії. Що стосується допомоги, котру хотіли б отримати організації, то найбільша кількість запитів НУО стосувалася фінансової підтримки, трохи менше – гуманітарної допомоги.

Такий стан громадянського суспільства був зафіксований на початку змін, спричинених повномасштабною війною.

У грудні 2022 – січні 2023 рр. Київський міжнародний інститут соціології у межах проєкту, що реалізується Ініціативним центром сприяння активності та розвитку в консорціумі з Українським незалежним центром політичних досліджень і Центром демократії та верховенства права, провів дослідження, метою якого було, зокрема, дізнатися, як громадські й благодійні організації, а також волонтерські й гуманітарні ініціативи адаптувалися та здійснюють діяльність в умовах повномасштабного вторгнення.

Аналітики наводять дані: за 11 місяців 2022 р. було зареєстровано 6367 нових благодійних організацій (майже у 8 разів більше, ніж у 2021 р.) та 2760 громадських організацій (приблизно в 1,5 рази менше, ніж у 2021 р.) [8].

Результати дослідження свідчать, що переважна більшість організацій продовжила активність та зберегла команду (88,3 %), а також повністю або значною мірою зберегла комунікацію з цільовими аудиторіями (81,8 %). Крім того, у цих надскладних умовах організаціям здебільшого вдалося зберегти й напрацювати нові партнерства (73,5 %) та успішно реалізовувати проєкти й активності (71,5 %) [8].

Основні труднощі в діяльності НУО стосувалися фінансової забезпеченості – про це повідомила половина діючих та майже дві третини новостворених організацій. Тільки п'ята частина тих організацій, що діяли до вторгнення, припинила діяльність (у середньому на 4 місяці) і потім відновлювала її, решта взагалі не припинила роботи.

Тільки чверть організацій, що розпочали свою роботу ще до повномасштабної війни, продовжила її у звичних для себе сферах. Водночас п'ята частина організацій переорієнтувала свою активність відповідно до нових викликів, а більшість (56,4 %) НУО поєднала пріоритети довоєнної роботи з новими напрямками. 80 % громадських і благодійних організацій України так чи інакше планують долучитися до відновлення країни, насамперед до відбудови інфраструктури.

Як бачимо, працюючи в надскладних умовах та реагуючи на виклики, громадянське суспільство продемонструвало досить високий рівень адаптації і зуміло продовжити активності.

Зауважимо, що в умовах війни перемога України полягає у послідовній та ефективній взаємодії громадянського суспільства та органів публічної влади. З метою допомоги Збройним Силам України, територіальній обороні, ВПО створено такі благодійні фонди:

- допомога військовим на передовій. Армії та територіальній обороні постійно необхідні автомобілі, амуніція, дрони, тепловізори, спорядження для тактичної медицини, рації, системи зв'язку та багато іншого (БФ «Повернись живим», БО «Благодійний фонд Сергія Притули»);

- забезпечення роботи гуманітарних штабів: продовольство, одяг, ліки, розміщення внутрішньо переміщених осіб (волонтерська платформа «СпівДія», онлайн-платформа «Паляниця.Інфо», МБФ «Українська біржа благодійності»);

- інформаційний фронт: протидія дезінформації та пропаганді, блокування ворожих ресурсів, поширення правдивої інформації в ЗМІ, Інтернеті та соціальних мережах, захист інформації та кібербезпека (телеграм-канали «Кібер-Козаки», «Інтернет Війська України»);

- допомога людям похилого віку, дітям та тим, кому важко самому подбати про себе: їжею, медикаментами, моральною підтримкою (БФ «Життєлюб», Дитячий фонд ООН «ЮНІСЕФ», БФ «СОС Дитячі Містечка Україна»);

- допомога тваринам: евакуація чотирилапих, забезпечення притулків усім необхідним, пошук нових домівок (БФ «Happy Paw», організація «UAnimals»);

- відбудова будинків: приведення пошкоджених будинків до житлового стану, розбір завалів, перекриття дахів, заміна вікон тощо (ГО «Добробат», ВО «Вдома», програма «БУР»);

- медична допомога: здача крові, робота в медичних закладах, лекції з тактичної медицини, медико-евакуаційна діяльність у гарячих точках (платформа «ДонорUA», БФ «Перший добровольчий мобільний шпиталь ім. Миколи Пирогова», медико-евакуаційний підрозділ «ПУЛЬС»);

- психологічна допомога: безплатні онлайн-консультації, допомога людям, які відчувають тривогу, мають панічні атаки чи депресивні стани (платформа «Розкажи мені», телеграм-канал «Психологічна підтримка», фундація «#ВАРТОЖИТИ»);

- правова допомога: безплатні юридичні консультації для людей, що постраждали від російської агресії, фіксація та документування воєнних злочинів (платформи «UA.SUPPORT», «WE4UA»).

Вищенаведені факти свідчать, що інститути громадянського суспільства в Україні відіграють важливу роль у боротьбі за незалежність нашої країни та мир. Тому основним із завдань органів державної влади та місцевого самоврядування є налагодження взаємодії з такими інститутами.

Зважаючи на те, що в Україні і досі триває війна, не можна послаблювати контроль за органами державної влади з боку інститутів громадянського суспільства. Громадяни не повинні забувати здійснювати громадський контроль за діяльністю органів державної влади в період війни.

На думку С. Ковальчука, «для реформування та вдосконалення механізмів взаємодії громадянського суспільства та органів публічної влади в Україні, як демократичній та правовій державі, необхідними є зміни до Конституції України, які б доповнювали Основний закон розділом про громадянське суспільство. Такий розділ мав

би структурно знаходитися в Конституції України після розділів про конституційний лад та про права і свободи людини і громадянина» [9, с. 170].

Висновки. Аналізуючи вищевикладене, варто сформулювати такі висновки: громадянське суспільство України в умовах війни є стрижнем побудови європейської правової та демократичної держави; в умовах сьогодення необхідні зміни в законодавстві України, котрі доповнили би правовий статус громадянського суспільства, зокрема в частині здійснення контролю за органами державної влади в умовах війни, створення сприятливого правового режиму діяльності волонтерських фондів та благодійних організацій. Ці інститути громадянського суспільства з перших днів війни та до сьогодні являють собою фундамент змін України.

Перспективами подальших наукових досліджень є формулювання шляхів вдосконалення правового забезпечення інститутів громадянського суспільства.

Список використаних джерел

1. Цимбалюк В. І., Гришко В. І., Мішук І. В. та ін. Формування та становлення громадянського суспільства в Україні : монографія. Одеса : КУПРІЄНКО СВ, 2019. 158 с.
2. Левенець Ю. А. Держава у просторі громадянського суспільства. Київ : Освітня книга, 2006. 272 с.
3. Громадянське суспільство: політичні та соціально-правові проблеми розвитку : монографія / за ред. М. П. Требіна. Харків : Право, 2013. 536 с.
4. Держава і громадянське суспільство: партнерські комунікації у глобальному світі : навч.-метод. посібник / за заг. ред. В. Бебика. Київ : ІКЦ «Леста», 2006. 248 с.
5. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
6. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки : Указ Президента України від 07.09.2021 № 487/2021. URL : <http://surl.li/kzxrh>.
7. Деякі питання отримання, використання, обліку та звітності благодійної допомоги : постанова Кабінету Міністрів України від 05.03.2022 № 202. URL : <http://surl.li/bovqb>.
8. Що відбувається з громадянським суспільством в умовах повномасштабної війни? Огляд досліджень. *UPLAN*. URL : <http://surl.li/pqabc>.
9. Ковальчук С. В. Правові засади взаємодії громадянського суспільства та органів публічної влади в умовах становлення демократичної правової держави в Україні : дис. ... д-ра філос. : 081 Право. Львів, 2019. 216 с.

Надійшла до редакції 24.01.2024

Прийнято до опублікування 02.02.2024

References

1. Tsymbaliuk, V. I., Hryshko, V. I., Mishchuk, I. V. et al. (2019) Formuvannia ta stanovlennia hromadianskoho suspilstva v Ukraini [Formation and development of civil society in Ukraine] : monohrafiia. Odesa : KUPRIENKO SV. 158 p. [in Ukr.].
2. Levenets, Yu. A. (2006) Derzhava u prostori hromadianskoho suspilstva [The state in the space of civil society]. Kyiv : Osvitnia knyha. 272 p. [in Ukr.].
3. Hromadianske suspilstvo: politychni ta sotsialno-pravovi problemy rozvytku [Civil society: political and socio-legal development problems] : monohrafiia / za red. M. P. Trebina. Kharkiv : Pravo, 2013. 536 p. [in Ukr.].
4. Derzhava i hromadianske suspilstvo: partnerski komunikatsii u hlobalnomu sviti [The state and civil society: partner communications in the global world] : navch.-metod. posibnyk / za zah. red. V. Bebyka. Kyiv : IKTs «Lesta», 2006. 248 p. [in Ukr.].
5. Konstytutsiia Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. [The Constitution of Ukraine dated June 28, 1996]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1996. № 30. St. 141. [in Ukr.].
6. Pro Natsionalnu stratehiu spriannia rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini na 2021–2026 roky [About the National Strategy for Promoting the Development of Civil Society in Ukraine for 2021–2026] : Ukaz Prezidenta Ukrainy vid 07.09.2021 № 487/2021. URL : <http://surl.li/kzxrh>. [in Ukr.].
7. Deiaci pytannia otrymannia, vykorystannia, obliku ta zvitnosti blahodiinoi dopomohy [Some issues of receipt, use, accounting and reporting of charitable assistance] : postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 05.03.2022 № 202. URL : <http://surl.li/bovqb>. [in Ukr.].
8. Shcho vidbuvaetsia z hromadianskym suspilstvom v umovakh povnomasshtabnoi viiny? Ohliad doslidzhen [What happens to civil society in conditions of full-scale war? Review of research]. *UPLAN*. URL : <http://surl.li/pqabc>. [in Ukr.].
9. Kovalchuk, S. V. (2019) Pravovi zasady vzaiemodii hromadianskoho suspilstva ta orhaniv publichnoi vlady v umovakh stanovlennia demokratychnoi pravovoi derzhavy v Ukraini [Legal principles of interaction between civil society and public authorities in the conditions of the formation of a democratic legal state] : dys. ... d-ra filios. : 081 Pravo. Lviv. 216 p. [in Ukr.].

ABSTRACT

Roman Liashuk, Oksana Tarasyuk. Legal security of the activities of civil society institutions as the basis of the state in war conditions. The article is devoted to the coverage of one of the topics relevant for today's Ukraine – the activities of civil society in the conditions of war. The relevance of the study lies in the implementation of a scientific and practical review of the interaction of Ukrainian civil society with public authorities in the conditions of the Russian-Ukrainian war.

The civil society of Ukraine, which is currently in a state of war, is considered not only as a collection of free individuals, but also as a society built on fair relations. In the conditions of war, the processes of the formation of a democratic legal state and the institutionalization of civil society in Ukraine proceed simultaneously and in parallel, complementing each other. It is worth stating that they are still far from perfection.

It was found that the institutions of civil society are voluntary public organizations and public movements; independent mass media as a source of public opinion; elections and referenda as a mechanism for implementing democracy and identifying public opinion; charitable foundations, volunteer organizations; religious organizations; professional, creative unions and other subjects.

The full-scale invasion of Russia into Ukraine, which began on February 24, 2022, became the impetus for the accumulation of mechanisms for the formation and development of strong and coordinated interaction between state authorities and civil society institutions. However, the path to victory is not easy, and therefore requires significant reforms and improvement of such mechanisms.

On the basis of the analysis of scientific sources and statistical data, it was established that: the civil society of Ukraine in the conditions of war is the basis for the construction of a European legal and democratic state, and in today's conditions, changes in the legislation of Ukraine are necessary, which would complement the legal regulation of the activities of civil society institutions; civil society institutions should continue to exercise control over state authorities in wartime conditions; volunteer funds and charitable organizations from the first days of the war and until today are the foundation of changes in the civil society of Ukraine.

Keywords: *legal support, civil society, war, public authorities, state, public organizations, civil society.*

УДК 340.1

DOI: 10.31733/2078-3566-2024-1-82-89

Сергій БАНДУРКА ©
доктор філософії, докторант
(Харківський національний університет
внутрішніх справ, м. Харків, Україна)

ПОНЯТТЯ СИСТЕМИ ТА СТРУКТУРИ АДВОКАТУРИ УКРАЇНИ

Розглянуто поняття соціальної системи взагалі та системи адвокатури зокрема. Охарактеризовано окремі елементи структури адвокатури – складової цілісного комплексу адвокатури як недержавного самоврядного інституту, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі. Досліджено структуру адвокатури в її взаємозв'язку та організаційній єдності, що забезпечує принцип самостійного вирішення питання організації і діяльності адвокатури відповідно до законодавства.

Зазначено, що правову основу здійснення адвокатської діяльності складають: Конституція України, Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Кримінальний процесуальний кодекс України, Кодекс адміністративного судочинства України, Цивільний процесуальний кодекс України, інші кодекси та закони України, Правила адвокатської етики та інші нормативно-правові акти, що тією чи іншою мірою регламентують захист прав і свобод людини і громадянина та законних інтересів юридичних осіб в Україні.

Аргументовано, що адвокатура України виконує роль єдиного незалежного недержавного самоврядного інституту, що забезпечує захист прав і свобод людини і громадянина та законних інтересів суспільства і державних органів на принципах верховенства права,

© С. Бандурка, 2024

ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0000-1928-4566>

lawyerkyiv895@gmail.com